

XV. Asırda Memleketini Terk Etmek İsteyen Şirazlı Müzisyen İçin Yazılan Tavsiye Mektubu

A Letter of Recommendation Written in the 15th Century for a Musician from Shiraz Who Wanted to Leave His Hometown

 Milad Salmani¹

¹Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi,
Ankara, Türkiye

ORCID: M.S. 0000-0002-4261-8760

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Milad Salmani,
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi,
Ankara, Türkiye
E-posta: milad.salmani@mgu.edu.tr

Başvuru/Submitted: 02.01.2024

Revizyon Talebi/Revision Requested: 09.02.2024

Son Revizyon/Last Revision Received: 20.02.2024

Kabul/Accepted: 22.02.2024

Atf/Citation: Salmani, M. (2024). A letter of recommendation written in the 15th century for a musician from shiraz who wanted to leave his hometown. *Meshk Journal of Religious Music*, 2024; 1(1) 35-50.
<https://doi.org/10.26650/meshk.2024.0003>

ÖZ

Mir Seyyid Şerif Cürcânî, XIV. ve XV. asrın en tanınmış âlimlerinden biridir. Cürcânî'den sonra torunları Şiraz'da yaşamış ve "Şerif" ailesi, Şiraz'ın önde gelen ailelerinden olmuştur. Asıl şöhretini fıkıh, kelim, felsefe ve filoloji çalışmalarıyla kazanan Cürcânî'nin müsikî ilmiyle de ilgili olduğu ileri sürülmektedir.

Günümüze ulaşan bazı mecmualar ve cönklerde, "Mir Seyyid Şerif" adıyla "Hâfiz-ı Edvâr" isimli müsikî erbabı için yazılmış bir tavsiye mektubu bulunmaktadır. Bu tavsiye mektubu, ilk bakışta Cürcânî'nin yazdığı bir mektup olarak gözükse de dikkatle incelendiğinde onun kaleminden çıkmadığı anlaşılmaktadır. Kuvvetle muhtemel Cürcânî'nin dördüncü kuşak torununun yazdığı bu tavsiye mektubunda geçim sıkıntısı ve hayat şartlarından dolayı başka memleketlere göç etmek niyetinde olan bir müzisyenin zengin bir Şirazlı tarafından himâye edilmesi talep edilmiştir. Cürcânî, durumu anlatmak için berâat-i istihlal sanatından faydalanarak müzik istihlalarını kullanmıştır. Bu mektup dönemin müsikî literatürüyle ilgili bilgiler ihtiva etmekle beraber sanat erbabının zenginler tarafından himâyesi hususunda soylu ailelerin tavsiye mektuplarının etkili olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilmektedir. Ayrıca metnin edebî değerinden dolayı sonraki asırlarda mecmualar içinde kopyalarının bulunması dikkat çekicidir. Bu çalışmada, öncelikle yeni akademik çalışmalar ışığında Seyyid Şerif Cürcânî ile ilgili bilgi verilmiştir. Akabinde, Cürcânî'nin dördüncü kuşak torunu olan "Mir Seyyid Şerif" in kaleminden çıktığı düşünülen tavsiye mektubu incelenmiş ve Türkçeye aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seyyid Şerif Cürcânî, Hâfiz-ı Edvâr, Tavsiye Mektubu, Himâye

ABSTRACT

Mir Sayyid Sharif al-Jurjani was a well-known scholar from the 14th and 15th centuries. Al-Jurjani, who rose to prominence through his studies in fiqh, theology, philosophy, and philology, is said to have been interested in the science of music. A letter of recommendation was written for a musician named "Hafiz-e Adwar" under the name "Mir Sayyid al-Sharif" in some surviving collections and jöns. Although this letter of recommendation appears to have been written by al-Jurjani, a closer examination reveals that it was not written with his pen. In this letter of recommendation, probably written by al-Jurjani's fourth-generation grandson, a rich Shirazite was asked to patronize a musician who intended to emigrate to other countries due to financial difficulties and living conditions. This letter contains information about the music literature of the time and can be interpreted as evidence

that letters of recommendation from noble families were effective in the patronage of artisans by the wealthy. This study uses new academic studies to provide information on Sayyid al-Sharīf al-Jurjānī. The letter of recommendation is then analyzed and translated into Turkish.

Keywords: Mīr Sayyid al-Sharīf al-Jurjānī, Hāfez-e Adwār, Recommendation Letter, Patronage

EXTENDED ABSTRACT

Mīr Sayyid al-Sharīf al-Jurjānī is a well-known scholar of Islamic geography from the 14th and 15th centuries. Mīr Sayyid al-Sharīf was born in Jurjan, Iran, and completed his primary education there. He spent the majority of his life in Shiraz and died there. Following al-Jurjānī, his children and grandchildren settled in Shiraz, and the “Sharīf” family became one of Shiraz’s most prominent families for centuries. Al-Jurjānī’s main contributions to fiqh, theology, philosophy, and philology earned him widespread recognition. However, some sources claim that this great scholar was also interested in music and wrote a treatise. According to the renowned music theorist Abd al-Qadir Marāghī, al-Jurjānī was well-versed in music theory and even had an opinion on the subject. Marāghī speaks highly of Sayyid al-Sharīf in his works *Jamī al-Alhan* and *Sharh al-Adwar*. However, no definitive information exists regarding al-Jurjānī’s independent music treatise.

A letter of recommendation was written for a musician named “Hāfez-e Adwār” under the name “Mīr Sayyid al-Sharīf” in some of the surviving collections and jōnks. At first glance, it appears that al-Jurjānī wrote this letter of recommendation. However, when we carefully analyze the letter’s content, it is clear that he did not write it. Because of its literary value, there is more than one copy of this short letter, and all the surviving copies contain two couplets by ‘Abd al-Rahman al-Jāmī. Because al-Jāmī died in 1492, it is impossible that the famous al-Jurjānī, who died in 1413, wrote this letter. Thus, to find the letter’s author, studies have looked for another al-Jurjānī who can be referred to by adjectives like “Allame” and “Sayyid al-Sharīf.” Sadr al-Dīn al-Jurjānī, a descendant of al-Jurjānī and thought to be his fourth-generation grandson, has been suggested as the author of this letter. According to sources, Sadr al-Dīn al-Jurjānī, a qazasker for Shah Ismail, the founder of the Safavid government, was killed in the Battle of Chaldiran in 1514. Our study focuses on the letter written by Sadr al-Dīn al-Jurjānī, also known as the “grandson al-Jurjānī.”

The Persian letter of recommendation was written using the *barāat-e estehlal* style. The first lines of the work make it clear that the subject is music or a musician. This letter addresses a musician who intends to emigrate to other countries due to financial difficulties and living conditions. The author of the letter, al-Jurjānī, addressed a wealthy man from Shiraz, whose name we do not know, and requested that he patronize this musician using musical terms.

The person for whom the letter of recommendation was written is identified as “Hāfez-e Adwār.” It is understood that Hāfez-e Adwār is a nickname rather than a given name. Hāfez

has been a nickname for people who have known the Qur'an and Hadith since ancient times. However, the term Hāfez was also applied to musicians. Furthermore, the word Adwār refers to the science of adwār or the theoretical aspect of music. Therefore, unless new archival documents become available, the true identity of Hāfez-e Adwār, as mentioned in this recommendation letter, will remain unknown.

The advice discussed in this study has been published twice in Iran. Ahmad Gulchīn-e Ma'ānī published the first edition in 1968, based on Ketabkhane-ye Majles-e Shura-ye Mellī, nr. 2327. Meanwhile, Rokn al-Dīn Homāyun Farrokh published the second edition in 1975, based on a manuscript found in a friend's private archive. This study is based on a publication by Rokn al-Dīn Homāyun Farrokh.

This study presents information on Sayyid al-Sharīf al-Jurjānī in light of recent academic studies. The relationship between Jurjānī's and music is then analyzed, and an anecdote about al-Jurjānī narrated by 'Abd al-Qadir Marāghī is translated into Turkish. In the continuation of the study, we will discuss who wrote the letter of recommendation, who the addressee was, and who was recommended. Subsequently, the information is provided on the manuscripts and two printed editions of this letter that have been discovered thus far. Finally, the letter's Persian text and Turkish translation are provided, along with a list of over fifty musical terms mentioned in the letter.

Giriş

Mecmualar, cönkler ve münşeatlar, içerdikleri tarihî bilgi ve belgeler hasebiyle sadece tarih ve edebiyat alanlarına değil, müzikoloji gibi bilim dallarına da katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda mecmualar ve cönkler arasında bulunan belgelerin dikkatle incelenmesi önem arz etmektedir.¹ Öte yandan, gerek eski dönemde Türk ve İran müziğinin kaynaklarının aynı olması, gerekse günümüzde yapılmakta olan Türk müzik araştırmaları ve müzikoloji çalışmalarında Anadolu’da ve İran’da bulunan Farsça belgelerin önemini vurgulamaya hâcet yoktur. Doğu’nun müşterek mirasında üç dil vardır: Arapça, Farsça ve Türkçe. Dolayısıyla, her üç dilde günümüze ulaşan belgelerin dikkatle incelenmesi, akademik çalışmalara katkıları açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Mecmualar arasında yer alan bazı kısa yazılar, eserleri veya biyografileri günümüze ulaşamayan tarihî şahsiyetler hakkında bilgiler içerebilmektedir. Bununla birlikte, mecmualardaki bilgiler bazen de zaten bilinen bir bilgi ve gerçeğin doğruluğunu onaylayabildiği gibi, bir bilginin yanlış olduğunu da ortaya çıkarabilmektedir. Bu bağlamda, günümüze ulaşan bazı mecmualarda ünlü dil ve fıkıh âlimi Mîr Seyyid Şerif Cürçânî’ye (ö. 816/1413) ait olduğu ileri sürülen bir tavsiye mektubu bulunmaktadır. Mektupta Cürçânî, “Hâfız-ı Râfi” veya “Hâfız-ı Râzî” veya “Hâfız-ı Rûd-nüvâz” isimli bir müzik ehlinin zor şartlarda yaşadığını ve bulunduğu şartlardan dolayı memleketini terk etmek istediğini belirtmiş, şehirdeki bir zengin iş adamından müzisyene hâmilik talebinde bulunmuştur. Bu çalışmada öncelikle mevzu bahis mektubun yazarının meşhûr âlim Mîr Seyyid Şerif Cürçânî olmadığı ve mektubun yazarının Cürçânî’nin torunu olduğu gösterilmiştir. Bununla birlikte, bir müzisyen için yazılmış olan bu tavsiye mektubundaki müzik ıstılahları açıklanmıştır.

1. Mîr Seyyid Şerif Cürçânî

1.1. Hayatı:

Cürçânî’nin adı kaynaklarda Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî el-Hanefî olarak geçmekte ve doğum tarihi 24 Şaban 740 Hicrî/24 Şubat 1340 Milâdî olarak belirtilmektedir. Doğum yeri Hazar bölgesinde ve bugünün siyasi haritasında İran sınırlarında bulunan Cürçân (Gürgân)² şehrine bağlı Tâkü bölgesindedir. Soyu Hz. Peygamber’e dayandığı için kendisine “seyyid şerif” denmiştir.

Kaynaklar Cürçânî’nin XIV. asır mantık ve felsefe âlimleri arasında tanınmış bir konumda olan Kutbüddîn Muhammed er-Râzî’nin (ö. 766/1365) talebesi olduğunu ve Herat’a gibip Râzî’den mantık dersleri aldığını belirtse de (Gümüş, 1993, s. 134) son yapılan araştırmalar bu bilginin doğru olmadığını göstermektedir (Ebtahî, 1402, ss. 61-64). Seyyid Şerif, Kahire’de Muhammed b. Müberâkşâh (ö. 784/1382’den sonra) nezdinde tahsil görmek için yola çıktığında önce Anadolu’ya uğramıştır. Anadolu’da Cemâleddîn Aksarâyî’den (ö. 791/1388-89 ?) ders

1 Cönkler hakkında kapsamlı bilgi için bk. (Köksal, 2023).

2 Gürgân, eskiden Esterâbâd olarak da bilinirdi. Detaylar için bk. (Kurtuluş, 1993; Yazıcı, 1995).

almak niyetinde olsa da Aksaray'a gelmeden Aksarâyî'nin vefat ettiğini öğrenmiştir. Bunun üzerine Mısır yolculuğuna Aksarâyî'nin talebesi ve Osmanlı'nın en tanınmış fıkıh âlimlerinden biri olan Molla Fenrârî (ö. 834/1431) ile birlikte devam etmiştir. Mısır'da bir müddet kaldıktan sonra Bursa üzerinden Şiraz'a geçmiş, orada Dârü's-ş-şifâ'da hocalık yapmıştır. Timur'un (1370-1405) Şiraz'ı ele geçirmesi üzerine bir dönem Semerkant'a götürülmüş, yaklaşık 18 sene bu şehirde kalmıştır. Meşhur filolog, Timur'un ölümünden sonra (1405) Şiraz'a geri dönmüş ve ömrünün sonuna kadar bu şehirde yaşamaya devam etmiştir. Cürçânî'nin 816/1413 senesinde vefat ettiği kabul edilmektedir (Ebtahî, 1402, s. 131; Gümüş, 1993, s. 135).

1.2. Çocukları

Cürçânî'nin doğum yeri Şiraz olmasa da bu şehre kök salmıştır. Çocukları arasında en çok tanınanı -hakkındaki bilgiler çok kısıtlı olsa da- Şemsüddîn Muhammed'dir. Şemsüddîn, birçok ilmi babasından öğrenmiş, Semerkant'ta buldukları dönemde babası gibi hocalık yapmıştır. Daha sonra, babasının Şiraz'a dönüşü üzerine o da Şiraz'a dönmüş, bu şehirde hocalık yapmaya devam etmiştir. Şemsüddîn 838/1434-35 yılında bu şehirde vefat etmiştir.³

Şemsüddîn Muhammed'in çocukları ile ilgili, kaynaklarda şimdilik bir bilgiye ulaşılmamaktadır ancak çalışmamızın devamında da görüleceği üzere kuvvetle muhtemel Şemsüddîn'in torunu olan başka bir Mîr Seyyid Şerîf daha vardır. Makale boyunca "Torun" olarak adlandıracağımız bu Mîr Seyyid Şerîf, Cürçânî'nin dördüncü kuşaktan torunu ve Şemsüddîn Muhammed'in oğlunun oğlu olmalıdır. Torun Mîr Seyyid Şerîf, Çaldıran Savaşı'nda cephede savaşmış ve bu savaşta öldürülmüştür. Dolayısıyla, 838/1434-35 yılında vefat etmiş olan Şemsüddîn Muhammed'in 920/1514 yılında savaşa katılabilecek bir çocuğunun olduğunu düşünmek güçtür ve savaşta öldürülen Seyyid Şerîf ancak onun torunu olabilir. Böylelikle en az dört Mîr Seyyid Şerîf'ten bahsetmek mümkündür:

İlk Mîr Seyyid Şerîf (Kaynaklarda "Allâme", "Mâzî" ve "Cürçânî" olarak geçmektedir), vefatı 816/1413 senesidir. "Torun" Seyyid Şerîf ile ayırt edilmesi için çalışma boyunca "Baba" Seyyid Şerîf olarak vurgu yapılmıştır.

İkinci Mîr Seyyid Şerîf (yani Şemsüddîn Muhammed), 838/1434-35 yılında vefat etmiştir.

Üçüncü Mîr Seyyid Şerîf hakkında bilgi yoktur ve vefat tarihi şimdilik bilinmemektedir.

Dördüncü Mîr Seyyid Şerîf ("Sadr" veya "Sadrüddîn", Şah İsmâîl'in kazaskeridir), 920/1514 senesinde vefat etmiştir.

İleride de gösterildiği üzere, makalemizin konusu olan tavsiye mektubunun yazarı, dördüncü Mîr Seyyid Şerîf'tir. Cürçânî'nin soyu, "Şerîfî" soyadı ile Şiraz'da asırlar boyu saygın bir konuma sahip olmuştur (Ebtahî, 1402, ss. 144-145).

3 Detaylı bilgi için bk. (Ebtahî, 1402, ss. 132-135).

2. Cürcânî'nin Mûsikî ile İlişkisi

“Baba” Cürcânî'nin mûsikî ilmine aşinalığı ve bu ilim hakkında söz sahibi olduğu konusunda hiçbir şüphe yoktur. Ne var ki onun mûsikî ile ilgili herhangi müstakil bir eser telif ettiğini veya kendisinden önce yazılan eserlere şerh yazdığını -en azından şimdilik- iddia etmek mümkün değildir.⁴ Bununla birlikte Cürcânî'nin çağdaşı olan müelliflerin eserlerine bakıldığında onun mûsikî ilmiyle alakalı eserleri değerlendirebilecek derecede bu ilme vâkif olduğu anlaşılmaktadır. Bu iddianın kanıtı ise ünlü nazariyatçı Abdülkadir-i Merâgî'nin (ö. 838/1435) iki eserindedir.

Merâgî, *Câmiu'l-elhân* adlı eserinde Cürcânî'yi “efdalü'l-müteahhirîn” yani “son dönem (âlimlerin) en üstünü” olarak yâd etmektedir.⁵ Adı geçen eserde ve Merâgî'nin kendi rivâyetine göre Merâgî, güftesi Arapça olan bir beste tanzim etmiştir. Mecliste bulunan Cürcânî, söz konusu güfteyi nazmen Farsçaya tercüme ederek çevirdiği beytlere beste yapılmasını Merâgî'den rica etmiştir. Merâgî ise onun ricasını kabul etmiştir (Meragi, 1366, s. 240, 1388, s. 270; Sezikli, 2007, s. 247).⁶

Yukarıda belirtilen örnek dışında yine Abdülkadir-i Merâgî *Şerh-i Edvâr* adlı eserinde Cürcânî ile aynı mecliste bulunduğunu, Nasrullah Kâinî'nin (ö. ?) büyük nazariyatçı Urmevî'nin (ö. 693/1294) *Edvâr* adlı eseri üzerine yazdığı şerhi⁷ incelediğinde söz konusu şerhte hata bulunduğunu ve bulduğu hatanın Cürcânî tarafından da teyit edildiğini şu şekilde aktarmıştır:

Ve *Edvâr* şârihlerinden biri, Mevlana Nasrullah Kâinî idi ki birçok ulûm-ı dakikada⁸ söz sahibi idi. Bir gün Semarkant'ta Hâce İmâdüddîn Abdülmelik ve Hâce Kemâlüddîn Abdülevvel ve Emîr Seyyid Şerif huzurlarında -Allah onları gufranıyla ortsünmez kur şarih, [kendi yazdığı] *Edvâr Şerhi*'ni bu fakire verdi ve şerhte hata varsa göstermemi rica etti. Kitabı açar açmaz bu kısım [Yani Urmevî'nin *Edvâr*'ındaki perde çeşitleri bölümü] açılmış oldu: “*Veteri dokuz bölüklerinde A-M veteri dokuz tanîni olacaktır. Ve her tanîni bir bu'd C ve bir bu'd B'dir. Öyle ki veterin toplamı on üç C ve bir B bu'dudur.*”

Dikkatle inceleyince onun bu kısmı hatalı şerh ettiğini farkettilim. Kitabı Hâce Abdülmelik'e verdim, okudu ve sonra Emîr Seyyid Şerif'e verdi. İkisi de okuyup dikkatle inceledikten sonra “Bu söz [yani Kâinî'nin sözü] doğrudur,” dediler. Ben [sözün doğru olmadığına dair] delillerimi gösterdikten sonra “İtirazın doğrudur, zira burada hata vardır.” dediler (Meragi, 1370, s. 110).

4 Son dönemde neşredilen bazı akademik çalışmalarda Cürcânî'nin Şiraz'da Şah Şucâ'a (1359-1384) sunduğu *Şerh-i Edvâr* adlı eserden bahsedilse de (Uslu, 2015, s. 34) bu iddiaya ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir. Zira Şah Şucâ'a sunulan söz konusu *Şerh-i Edvâr* Muhammed b. Mübârekşah'a ait olduğu ileri sürülerek yayımlanmıştır. Bk. (Buhârî, 1392).

5 Merâgî döneminde tespit edilen bazı müzik ve sanat erbabı ile ilgili bk. (Hüseyni, 2023, s. 56).

6 Söz konusu beste, İran yapımı olan ve Türkiye'de de yayınlanan *İmam Ali Dizisi*'nin (1992) müziği olarak icra edilmiştir.

7 Nasrullah Kâinî hakkında pek fazla bilgi bulunmamakla birlikte Merâgî'nin söz ettiği üzere *Şerh-i Edvâr* adlı eseri hakkında da şimdilik bilgi bulunmamaktadır.

8 Eski asırlarda “ulûm-ı dakika” matematik, astroloji ve fizik gibi ilimlere denirdi.

3. Tavsiye Mektubunun Yazarı Hangi Cürçânî'dir?

Yukarıda da vurgulandığı üzere, tarihte birden fazla Cürçânî vardır. Bunların en çok tanınanı ise (Baba) Mîr Seyyid Cürçânî'dir. İranlı edebiyat araştırmacısı Rûknüddîn Hümâyûn Ferruh'un (ö. 2001) *Hâfiz-ı Harâbâtî* adlı eserinde⁹, çalışmamıza konu olan mektubun meşhur (Baba) Mîr Seyyid Şerîf'e ait olduğu ileri sürülmüştür (Hümâyûn Ferruh, 1354, s. 4009). Bazı kaynaklarda Şîrâzlı Hâfiz'ın Hemedanlı olduğu ve Muhammed Hâfiz Rûdnüvâz/Rûdâverî isimli bir şahsın meşhur şâir Hâfiz-ı Şîrâzî ile aynı kişi olabileceği ileri sürülmektedir (Hümâyûn Ferruh, 1354, s. 4009). Hümâyûn Ferruh da bu mektubu kitabında şahit göstermekle iki amaç gütmüştür: 1. Muhammed Hâfiz Rûdnüvâz/Rûdâverî isimli kişinin şâir Hâfiz-ı Şîrâzî'den farklı kişi olduğunu kanıtlamak, 2. Şîrâzlı Hâfiz'ın aslen Hemedanlı olmadığını ispat etmek. Ne var ki Hümâyûn Ferruh diğer kaynakları tenkit ederken, neşrettiği mektubun başlığındaki "Seyyid Mîr Şerîf Allâme" adlı kişinin Cürçânî olduğunu düşünerek esasında başka bir karışıklığa yol açmıştır. İranlı ulema arasında "Seyyid Mîr Şerîf Allâme" olarak akla gelen ilk kişi Cürçânî'dir. Mektupta, nüshaların ikisinde "Mevlânâ" ve birinde ise açıkça Mevlânâ Câmî adı geçmekle birlikte iki beyitlik bir pasaj iktibas edilmiştir. Söz konusu beyitler *Câmî Divânî*'nda yer aldığına ve Câmî'nin vefat tarihinin ise 898/1492 olduğuna göre 816/1413'te vefat etmiş olan Cürçânî bu mektubu yazmış olamaz. Dolayısıyla, mektubun yazarı olan Seyyid Mîr Şerîf Allâme başka bir kişi olmalıdır.

İran edebiyat tarihçisi ve tezkireler üzerine çokça yayın yapan Ahmed Gülçîn-i Me'ânî (ö. 2000) bir çalışmasında bu konuya açıklık getirmiştir. Gülçîn-i Me'ânî'nin incelediği ve metnini neşrettiği nüshada (Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî, nr. 2327) yazarın adı "Mîr Seyyid Şerîf" şeklinde kayıtlıdır ve "Allâme" kelimesi yoktur. Gülçîn-i Me'ânî, muhtemelen Câmî'ye ait olan beyitleri göz önünde bulundurarak mektubun müellifinin Seyyid Şerîf Sadr olduğunu tahmin etmiştir (Gülçîn-i Me'ânî, 1347, s. 372). Söz konusu Seyyid Şerîf, meşhûr Cürçânî'nin dördüncü kuşak torunu olmalıdır. Torun Mîr Seyyid hakkında kaynaklardaki bilgiler oldukça kısıtlıdır. Meşhur hekim ve kelamcı Şâh Kazvînî (ö. 929/1523'ten sonra), Ali Şîr Nevâî'nin (ö. 906/1501) *Mecâlisü'n-Nefâis* adlı eserinin Farsça tercümesinde Seyyid Şerîf Mâzî'nin soyundan olduğunu belirterek, 920 hicrî senesinde ve Çaldıran Savaşı'nda öldürüldüğünü kaydetmiştir. Bununla birlikte yine aynı kaynaktan Torun Seyyid Şerîf'in şiiirler yazdığı kaydedilmiş ve bir şiiir örneği günümüze ulaşmıştır (Şâh Muhammed Kazvînî, aktr. Gülçîn-i Me'ânî, 1374, s. 373). Ayrıca, Hasan-ı Rumlu'nun (ö. 985/1577) *Ahsenü't-Tevârih* adlı eserinde Torun Seyyid Şerîf'i "Emîr Seyyid Şerîf-i Şîrâzî" olarak tanıtmakla birlikte, kendisinin Seyyid Şerîf Allâme'nin nebîrelerinden¹⁰ biri olduğunu, "Hak mezhebini" yaymakta ciddi çaba gösterdiğini vurgulamış ve adını 920 hicrî/1514 mîlâdî yılında vefat edenler listesinde adını zikretmiştir (Rumlu, 1357, s. 199).

9 Sekiz ciltlik bu eseri Hümâyûn Ferruh yirmi beş yılda telif etmiştir. Müellif, eserde Hâfiz-ı Şîrâzî'nin (ö. 792/1390 ?) yaşadığı dönemi, sosyal ve siyasal durumları ve Hâfiz'ın şiiirlerini kapsamlı bir şekilde yorumlamıştır.

10 Nebîre, torunun çocuğuna denmektedir.

4. Tavsiye Mektubunun İçeriği

Bu mektup esasında bir hâmilik talebidir. Mektubu yazan kişi yani Cürcânî, bir din ve devlet adamıdır. Cürcânî, mektubunda adını bilmediğimiz bir Şirazlı servet sahibine Hâfız-ı Edvâr'ı övmüş, onun yeteneklerine rağmen parasız kaldığını ve memleketi terk etmek niyetinde olduğunu ileri sürmüştür. Cürcânî, yazısında tavsiye ettiği kişinin müzikle ilgilendiğini çağırıştırarak bir şekilde, ilk satırdan itibaren o dönemin en yaygın müzik terimlerini kullanmaya çalışmıştır. Bu duruma, yani mektubun veya eserin ilk satırlarından içeriği hakkında çağırışlarda bulunmak, edebiyatta “berâat-i istihlâl” sanatı olarak bilinmektedir.¹¹ Şah İsmail'in kazakerliğini yapmış olan bir zatın kaleminden çıkan bu mektup, esasında dönemin devlet görevlilerinin, müzisyenlerin geçim derdine çare arayışlarının bir örneği olarak değerlendirilebilir. Mektupta, müzisyenin memleketini terk etmek istediği vurgulanmıştır ama neden göç etmek niyetinde olduğu kaydedilmemiştir. Bu durum, Safevîler döneminde sanatçı ve özellikle müzik erbâbının göçlerinin bir başka tezahürüdür.¹² Buradaki “Hâfız-ı Edvâr”ın Şirazlı zengin tarafından himaye edilip edilmediğinden -yeni arşiv belgeleri tespit edilene kadar- haberdar değiliz.

4.1. Tavsiye Mektubunun Muhatabı Kimdir?

Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî, nr. 2327'de mektubun başlığı “Ruk'a-i Mir Seyyid Şerif der Sifâriş-i Hâfız-ı Edvâr” şeklinde kaydedilmiştir. Bu durum Humâyûn Ferruh'un yayınında farklıdır ve burada “Seyyid Şerîf Allâme'nin Farslı¹³ Servet Sahiplerinden Birine Hâfız-ı Edvâr İçin Kaleme Aldığı Tavsiye Mektubu” şeklinde yazılmıştır. Başlıkların hiçbirinde mektubun muhatabının kim olduğu açıkça belirtilmese de “Farslı servet sahiplerinden biri” ibaresi -zaten mektubun metninden de anlaşıldığı üzere- dara düşmüş ve memleketini terk etmek niyetinde olan bir müzisyene hâmi bulma çabasını göstermektedir.

4.2. Tavsiye Mektubu Kim İçin Yazılmıştır?

Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî, nr. 2327'de mektubun ilk satırında tavsiye edilen kişinin adı açık bir şekilde “Hâfız-ı Râfi”¹⁴ olarak kayıtlıdır. Hümâyûn Ferruh'un nüshasında ise başlıkta yine Hâfız-ı Edvâr ismi geçmekle birlikte, ilk satırda belirtilen isim “Hâfız-ı Râzi”¹⁵ şeklindedir. Her hâlükârda bu mektupta tavsiye edilen Hâfız isimli zât, tüm nüshalarda “Edvâr” lakabıyla anıldığına göre müziğin nazariyat alanında da Şiraz'ın tanınmış simalarından biri olmalıdır. Burada, “Hâfız” kelimesiyle ilgili şu önemli notu paylaşmak gerekir: Eski asırlarda ve günümüzde Kur'an-ı Kerim'i ezberlemek sûretiyle “hıfz” eden kişilere hâfız ünvanı verilegelmiştir. Bununla birlikte Hâfız kelimesi ezberinde çok sayıda hadis olan kişiye de verilmiş bir addır.¹⁶ Ne var ki aynı kelimenin eskiden müzisyenlere de verilen bir

11 Berâat-i istihlâl sanatıyla ilgili detaylı bilgi için bk. (Hacımüftüoğlu, 1992).

12 Makalenin yazarı, daha önce yayımladığı bir çalışmada Safevî döneminde Hindistan'a göçen müzisyen şairlerle ilgili değerlendirmeler ve tespitlerde bulunmuştur. Bk. (Salmani, 2023).

13 Fars, idare merkezi Şiraz olan bir eyalettir. Bk. (Heyat, 1994).

14 حافظ رافع

15 حافظ رازی

16 Detaylı bilgi için bk. (Bozkurt, 1997; Kandemir, 1997).

ünvan olduğu anlaşılmaktadır. Zira sözlüklerde hâfız kelimesine eş anlamlı olarak “mutrip” ve “kavvâl” kelimelerine de rastlamak mümkündür (Nefîsî, 1355, s. 1195). Bu durum eskiden beri müzisyenlerin kültürel “bellek” görevi üstlendikleri ve onların da müziği “hıfz” etmek gibi son derece önemli bir geleneğe bağlı olmalarıyla ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla, tavsiye edilen Hâfız-ı Edvâr mutlak surette bir kişinin ismini bildirmekten ziyade esasında meslek bildirmektedir. Bu nedenle, bahsi geçen Hâfız-ı Edvâr’ın kimliği hakkında daha detaylı bilgiler içeren belgeler bulunmadıkça adı, soyu, müzisyenliği ve mûsikîşinâslığı hakkında fikir beyan etmek pek mümkün gözükmemektedir.

5. Tespit Edilen Nüshalar, Değerlendirme İçin Esas Alınan Metin ve Tercüme

Torun Seyyid Şerîf’in tavsiye mektubunun üç el yazması ve iki de matbu nüshasına ulaşabildik. Nüshalar incelendi ve başlık hariç aralarında ciddi bir fark olmaması hasebiyle, Rûknüddîn Hümâyûn Ferruh’un yayını esas alındı.¹⁷ Hümâyûn Ferruh, bu mektubu bir arkadaşının¹⁸ şahsî arşivinde bulunan bir cönkte gördüğünü, söz konusu cöngün X. hicrî/ XVI. miladi asrın sonlarına ait olduğunu belirtmiştir (Hümâyûn Ferruh, 1354, s. 4010). Diğer nüshalar ise şu şekildedir:

1. Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî, nr. 2327, s. 702: Bu mecmuanın istinsah tarihi 1072/1661-62 senesidir. Mecmua, Muhammed Rıza isimli bir münşî tarafından derlenmiştir. Mecmuanın içinde yüzden fazla mektup, inşa ve dibace örneği bulunmaktadır. Nüsha, 804 sayfadan oluşmaktadır. Ek 1. Bu nüsha Ahmed Gülçîn-i Me’ânî tarafından neşredilmiştir (Gülçîn-i Me’ânî, 1347).
2. Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî, nr. 3455, s. 113: 1113-1140 hicrî 1701-1728 miladi seneleri arasında farklı kişiler tarafından istinsah edilen bu mecmuada çeşitli fermanlar, mektuplar, risaleler ve edebi eserler bulunmaktadır. Ek 2.
3. Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi nr. 4864, vr 24b-25a: Bu mecmuada da yüzü aşkın çeşitli mektup, ferman, risale ve şiir örneği bulunmaktadır. Nüsha toplamda 434 varktır. İstinsah tarihi XI. hicrî /XVII. miladi asırdır. Ek 3.
4. Matbu nüsha: Rûknüddîn Hümâyûn Ferruh’un *Hâfız-ı Harâbâtî* adlı eserinde yayımladığı nüshadır. Hümâyûn Ferruh, esas aldığı nüshanın bir arkadaşının özel arşivinde olduğunu beyan etmiştir (Hümâyûn Ferruh, 1354, s. 4010).

5.1. Farsça Metin

ستایشی که سید شریف علامه به یکی از اهل ثروت فارس در باب سفارش حافظ ادوار قلمی کرده:

بر ضمیر منیر عالی مخفی نماناد که حافظ رازی مردی است که در ادوار دوره زمان خود کمال استعداد ظاهری و

17 Başlıklar arasındaki farklılıklar 4. bölümde incelenmiştir.

18 Arkadaşının adını Murtezâ Müderrîsî-i Çahârdihî olarak kaydetmiştir.

باطنی دارد، حقا که مرد قابل و مقبول الطبايع است و الحال به توفيق فضل ربّانی، از بیمهری روزگار گوشهگیر است، با آنکه به صوت و صغیر دلپذیر، دل از برنا و پیر و صغیر و کبیر بُرده، چنانکه شیخ سعدی طاب الله ثراه فرموده:

به از روی خوب است آواز خوش

که آن حظّ نفس است و این قوت روح

همیشه در رود حسینی و رهاوی میزند و در سلسله و دایره عشاق، پرده بی نوایی مینوازد و از مخالفت گردون دون نواز، قدّ راستش از بار ادبار چون چنگ خمیده و موسیقاروار، جگرش از جفای همدمان ناهمدم، سوراخ سوراخ است، چنانکه مولانا فرموده:

سوراخها به سینه نی بهر آن کنند

تا هر زمان ز ناله دل خود کند تهی

آزردهای که ناله جانسوز میکند

هرجا ز پای تا سرش انگشت میتهی

غرض آنکه، مومی الیه را جز غم و الم به قانون سینهاش، از پست و بلند اصفهان و عراق نرسیده و حال تارهای اشکش بر سر اوتار قامت بسته و ساز عمل و کارش از ناسازگاری ادوار به صد جا شکسته. زنگولهوار دلش پُرگره و پشتش به سان کمانچه زه شده، صوت و عمل و قولش بر افواه السنه خاصّ و عام افتاده. و الحال به آوازه انعام عام خدام رفیع مقام بدان مقام که منبع احسان و اکرام است اراده ملازمت نموده، فی المثال کمر را به عزم خدمت گره بسته. اگر این بی نوا را شعبه‌ای از نوازش الطاف بیکران و شمه‌ای از وصول و اعطاف بیبایان شامل حال کثیرالاختلال شود، یقین که این شیوه مرضیه دستور العمل عرب و عجم و ضربالمثل مخالف و مؤلف خاصّ و عام امم خواهد بود. چون این ستوده باعث حصول مهمّات دنیوی و واسطه مرادات اخروی بوده، معهداً محبوب القلوبی را بدان آستان که منشأ فیض و ملجأ مستعدان و راست قولان است، رجوع نمود، چرا که داعیه آن داشت که رودار در اصفهان یا عراق مقام سازد و عودآسا خود را و محبّان را به آتش مهاجرت و حرمان مفارقت گدازد و یا راه حجاز عرب پیش گیرد و از این دیار به کثرت ادبار سر خویش گیرد. بنابر این مصدّع شد، امید که نوروز اقبال عمر و شجر آمال با برگ و نوا باد.

5.2. Metnin Türkçe Tercümesi

Seyyid Şerîf Allâme'nin Farslı Servet Sahiplerinden Birine Hâfız-ı Edvâr için Kaleme Aldığı Tavsiye Mektubu:

Parlak ve yüce gönlünüze gizli olmasın ki: Hâfız-ı Râzî, kendi zamanının edvârında (edvâr ilmi, kendi dönemi) zahiri ve batini kabiliyetlere sahip bir erdir. Hakikaten o kabiliyetli ve güzel huylu bir adamdır. Ve şu an, -Allah'ın fazlının takdiriyle- feleğin acımazlığından dolayı bir köşeye çekilmiştir. Oysa ki sesi ve gırtlığı güzeldir ve küçük, büyük, genç ve ihtiyar olmak üzere herkesin gönlünü çelmiştir. Nitekim Sadî -Allah toprağını temiz kılsın- şöyle buyurmuştur:

Güzel ses, güzel yüzen daha iyidir.

Zira güzel yüz nefsin hazzıdır, güzel ses ise ruhun gıdasıdır.¹⁹

19 Bu beyit, *Gülüstan*'ın meşhur hikayelerinin birinden iktibas edilmiştir. Bk. (Sadi-i Şirazi, 1394, s. 121, 2017, s.

[Hâfız-ı Râzî] Her daim rûd (kemençe) ile hüseynî ve rûhâvî [makamında] çalar ve uşşâk silsilesi ve dairesinde nevâsızlık (yoksulluk) perdesinde çalar. Ve alçakları besleyen feleğın muhâlefetinden, râst (dik) boyu kötülükler yükü altında çeng gibi eğilmiş, ciğeri nâhil dostların cefasından musîkâr gibi delik delik olmuştur. Nitekim Mevlana²⁰ buyurmuştur:

Ney sazının sinesine şunun için delikler açarlar: Her daim içindeki feryat ve sızıyı döksün diye.

Parmağını tepesinden tırnağına, nereye koyarsan koy, o incinmiş (ney) can yakan feryatlar eder.²¹

[Bu mektuptan] maksat şudur: Mezkur zâta Isfahan ve Irak'ın pest ve bülendinden (yüce ve alçağından, zengin ve fakirinden) onun kanun [misali inleyen] yüreğinde gam ve elemden başka bir şey nasip olmamış, gözyaşı tarları (taneleri) [yay gibi bükülmüş olan] kametine tel misali bağlamış; amel sâzı ve kârı (iş) edvârın (feleğın) namertliğinden yüz yerden kırılmıştır.

Zengüle (çingirak) gibi yüreği düğümlemlerle dolu, beli kemençe gibi yay olmuş; savtı, ameli ve kavli cümle havâss ve avâmın diline düşmüştür. Hâlihazırda ise [sizin] cömertlik ve kerem makamı olan o yüce mertebenizin hizmetçilerinin cümlesine in'âm (ve ihsan) şöhretini duyup size mülâzemet (ve bağlanmak) istemiştir. Ve başka bir deyişle size hizmet etmek üzere kemerbeste (hizmete hazır) olmuştur.

Eğer sizin uçsuz bucaksız lutuflarınızdan bir şube (parça) ve sonsuz esirgeyişlerinizden ve ihsanınızdan azıcık bu nevâsızın (fakirin) hâl-i pürmelâlini kapsar ise, hiç şüphesiz [sizin] bu güzel davranışınız Arap ve Acem'in düstûru ve tüm toplumların cümle muhalif ve muvafıklarının darb-i meseli olacaktır. Bu örnek davranış dünya mühimmatı (araç gereci) ve âhîret emellerine ulaşmaya vesile olacağı için, kalplerin sevgilisi olan [Hâfız-ı Edvâr adına] rast-kavilliler (doğru sözlüler) ve kabiliyetlilerin sığınağı ve feyz kaynağı olan [sizin] kapınıza mürâcaat etti. Zira rûd (nehir/kemençe) gibi Isfahan veya Irak'ı makam kılmaya; ûd misâli kendisini ve sevenlerini ayrılık ve göç ateşiyle yakıp Arap Hicaz'ının yollarına düşmeye ve bahtsızlıklarından ötürü bu diyardan çekip gitmeye niyetli idi. İşte bu sebepten [size] rahatsızlık verdim. Ömrünüz uğurlu nevruzlarla, emel ağacınız ise meyve ve yaprakla dolsun.

5.3. Mektupta Geçen Müzik Terimleri:

Acem, Amel, Arab, Âvâz, Âvâze, Berg, Beste, Bülend, Çeng, Dâire, Edvâr, Evtâr, Hâfız, Edvâr, Hicâz, Hüseynî, Irak, Isfahan, Kâr, Kanun, Kavil, Kebîr, Kemençe, Makam, Muhâlif, Mûsîkâr, Müâlif, Nâle, Nevâ, Nevâz, Nevâziş, Nevrûz, Ney, Perde, Pest, Râst, Rehâvî, Rûd, Safir, Sağîr, Savt, Sâz, Sâzgâr, Silsile, Şikeste, Şive, Şu'be, Târ, Ūd, Uşşâk, Zengüle, Zih.²²

192).

20 Buradaki "Mevlana"dan maksat meşhur sufi, Abdurrahmân-ı Câmî'dir.

21 *Câmî Divânî*'nda yer alan 1514. gazelin 2. ve 3. beyitleri. Bk. (Câmî, 1394, s. 678).

22 Terimler İran müziği ve Türk müziğinde farklılıklar içerebilmektedir. Detaylı bilgi için aşağıdaki kaynaklara bakılabilir: (Abdülümün bin Safiyüddin, 1346; Kutluğ, 2000; Özkan, 2006; Setayeşger, 1391; Vicdani, 1386).

Sonuç

Bu çalışmanın konusu, yazma mecmualarında Seyyid Mîr Şerîf Cürçânî'ye atfedilen müzik ıstılahlarıyla yazılmış bir tavsiye mektubudur. Cürçânî, ünlü nazariyatçı Abdülkadir Merâğî ile aynı dönemde yaşamış ve döneminin en tanınmış filolog ve fakih âlimlerinden biridir. Çalışmada, öncelikle Mîr Şerîf Cürçânî ile ilgili kısa bilgiler paylaşılmıştır. Akabinde Cürçânî'nin çocukları hakkında tespitler yapılmış ve Cürçânî'nin müzikle olan ilişkisi değerlendirilmiştir. Çalışmanın devamında Seyyid Mîr Şerîf'e atfedilen tavsiye mektubunun bizzat Cürçânî tarafından yazılamayacağı ve kuvvetle muhtemel onun dördüncü kuşaktan torunu olan ve aynı ismi taşıyan mîr Seyyid Şerîf tarafından yazıldığı gösterilmiştir. Mektubu yazan Seyyid Şerîf, Çaldıran savaşında Şah İsmail ile birlikte Osmanlı ordusuyla girilen çatışmada öldürülmüştür. Mektubun yazılış tarihi belli olmamakla birlikte yayımlanmış olan bir nüshadan bu mektubun Şiraz'da yazıldığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen geçim sıkıntısı çeken bir müzisyenin zengin bir Şirazlı tarafından himâye altına alınması için yazılan bu tavsiye mektubu, içerdiği müzik ıstılahları bakımından önem arz etmektedir. Bu durum göz önünde bulundurularak çalışmanın son kısmında söz konusu mektubun metni, Türkçe tercümesi ve müzikle ilgili ıstılahların listesi verilmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

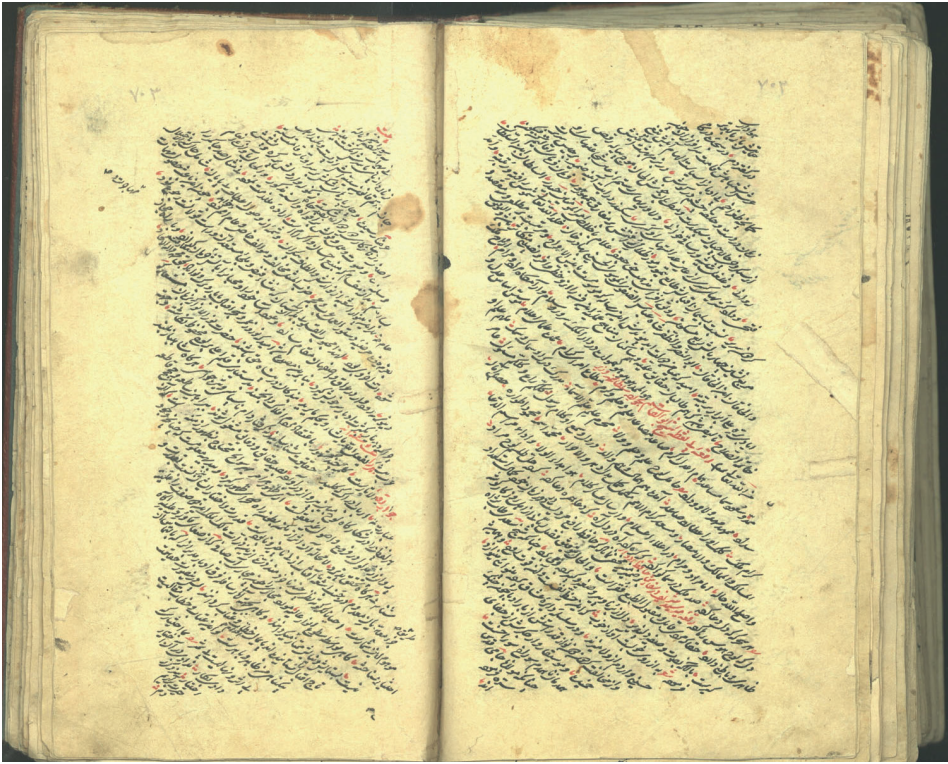
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

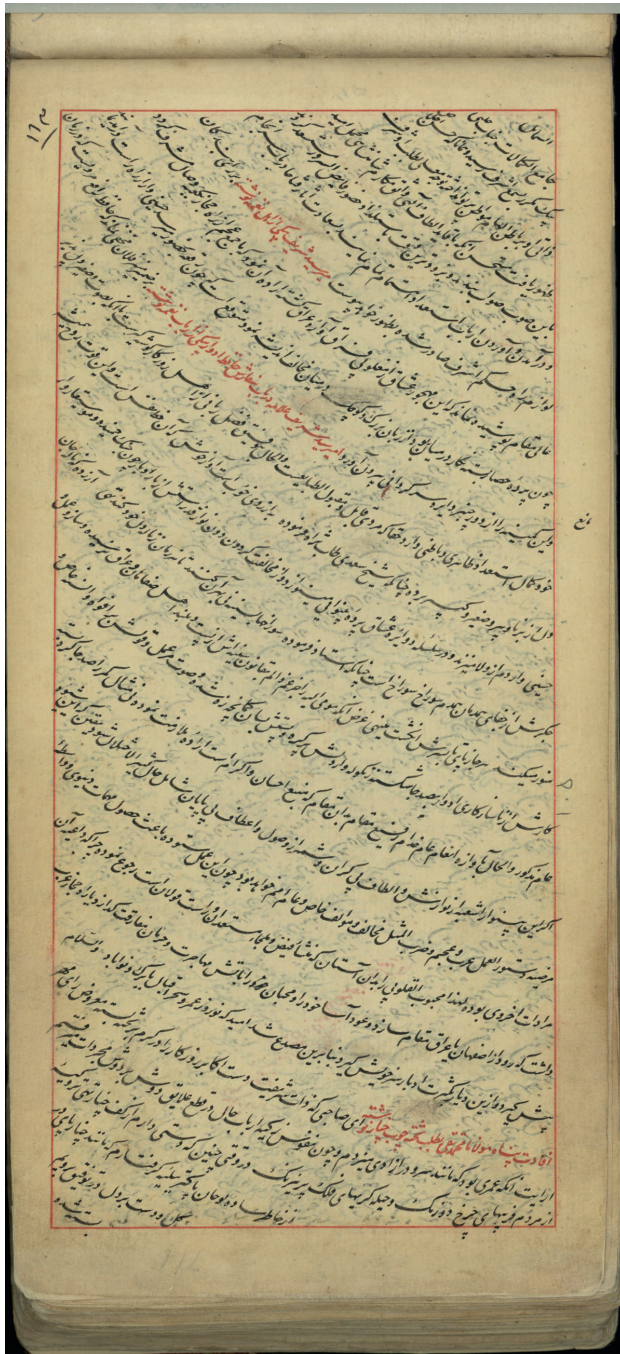
- Abdülmümin bin Safiyyüddin. (1346). *Behcetü'r-rûh* (H. L. R. De Borgomale, Ed.). İntişarat-ı Bünyad-ı Ferheng-i İran.
- Bozkurt, N. (1997). Hâfız. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi: C. XV* (ss. 74-78). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Buhârî, M. (1392). *Tercüme-i Mübârekşah-ı Buhârî ber Edvâr-ı Urmevî der İlmi Mûsikî* (S. A. Envar, Ed.). Ferhengistan-ı Hüner.
- Câmî, N. A. (1394). *Divan* (M. Ruşen, Ed.; 3. bs). İntişarat-ı Nigah.
- Ebtahî, Z. S. (Ed.). (1402). *Resâil-i Fârsî-i Mîr Seyyid Şerîf Cürçânî*. İntişarat-ı Bünyad-ı Mevkufat-ı Mahmud Eşar.
- Gülçîn-i Me'ânî, A. (1347). Şerh-i Dibace-i Enisü'l-Ervah. *Mecelle-i Danişkede-i Edebiyat-ı Meşhed*, 16, 330-375.
- Gümüş, S. (1993). Seyyid Şerîf Cürçânî. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi: C. VIII* (ss. 73-75). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

- Hacımüftüoğlu, N. (1992). Berâat-i istihlâl. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi: C. V* (s. 470). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Heyat, J. (1994). Fars. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi: C. XII* (ss. 174-176). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Hümâyûn Ferruh, R. (1354). *Hâfiz-ı Harâbâtî: C. V. İntişârât-ı Esâtîr*.
- Hüseyni, S. M. T. (2023). *Risâle fî Fenni 'l-Elhân ve 15.yy Musiki Nazariyatındaki Yeri ve Önemi*. Dört Mevsim Kitap.
- Kandemir, M. Y. (1997). Hâfiz. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi: C. XV* (ss. 78-80). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Köksal, M. F. (2023). Cönkler. *Turkish Studies - Language and Literature, Volume 18 Issue Ö1* (Volume 18 Issue Ö1), 587-612. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.74041>
- Kurtuluş, R. (1993). Cürcân. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi: C. VIII* (ss. 131-132). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Kutluğ, Y. F. (2000). *Türk Musikisinde Makamlar*. YapıKredi Yayınları.
- Meragi, A. (1366). *Câmiü 'l-elhân* (B. Taki, Ed.). Müessesesi-i Mutalaa ve Tahkikat-ı Ferhengi.
- Meragi, A. (1370). *Şerh-i Edvâr (Bâ Metn-i Edvâr ve Zevâidü 'l-Fevâid)* (B. Taki, Ed.). Merkez-i Neşr-i Danişgahi.
- Meragi, A. (1388). *Câmiü 'l-elhân* (B. Hazrai, Ed.). Ferhengistan-ı Hüner.
- Nefisi, A. E. (1355). *Ferheng-i Nefisi: C. II. Kitâb-fürûş-i Hayyâm*.
- Özkan, İ. H. (2006). *Türk Müsikisi Nazariyatı ve Usulleri: Kudüm velveleleri* (8. baskı). Ötüken Neşriyat.
- Rumlu, H. B. (1357). *Ahsenü 'l-Tevârih* (A. Nevai, Ed.). İntişarat-ı Babek.
- Sadi-i Şirazi. (1394). *Gülüstan* (M. A. Furuği, Ed.; 12. bs). İntişarat-ı Harezmi.
- Sadi-i Şirazi. (2017). *Gülüstan* (E. Sazak, Çev.). İnsan Yayınları.
- Salmani, M. (2023). Safevî Döneminde Hindistan'a Göçen İranlı Müsikîşinâş Şâirler. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [Journal Of Old Turkish Literature Researches]*, 6(3), 632-652. <https://doi.org/10.58659/estad.1322306>
- Setayeşger, M. (1391). *Vaje-name-i Musiki-i İran-zemin* (3. bs, 1-III). İntişarat-ı Ittilaat.
- Sezikli, U. (2007). *Abdülkâdir Merâğî ve Câmiü 'l-elhâm* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uslu, R. (2015). Ünlü Müzisyen Abdülkadir Meragi Hakkında Yeni Bulgular. *Rast Müzikoloji Dergisi*, 3(1), 32-41. <https://doi.org/10.12975/rastmd.2014.02.01.00033>
- Vicdani, B. (1386). *Ferheng-i Cami 'i Musiki-i İrani* (1-II). İntişarat-ı Gendüman.
- Yazıcı, T. (1995). Esterâbâd. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi: C. XXI* (ss. 437-438). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Ek 1:

Ek 2:

Ek 3:

